
Xabxonova, R. (2019) Özbek Klasik Edebiyatının Araştırılmasında Hermeneutik Temelleri Üzerine Bir Yaklaşım. *Folklor Akademi Dergisi*. Cilt:2, Sayı: 3, 556-562

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Recieved:17.10.2019

Kabul / Accepted: 21.10.2019

Araştırma Makalesi / Research Article

ÖZBEK KLASİK EDEBİYATININ ARAŞTIRILMASINDA HERMENEUTİK TEMELLERİ ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM

Roziyaxan XABOXUNOVA¹

Öz

Bu yazıda öğretim üyesi Aziz Kayyumov'un araştırmasında Heremeneutik'in edebi metin yorumlama teorisi olarak nasıl bir yer aldığı açıklanmıştır. Yazar kendi yazısında Aziz Kayyumov'un "Divanü Lugatit-Türk" ve "Orhun-Yenisey abideleri"ne ait "Kadimiyyet abideleri" ve Ali Şir Nevai'nin "Hamse" eserine ait monografilerini Hermeneutik bakış açısıyla yorumlamıştır. Öğretim üyesinin araştırmaları örneğinde Hermeneutik'in, yazınbilimin gelişmesindeki yeri hususunda bilimsel sonuçlar alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Nevai'yi öğrenme, klasik edebi kaynaklar, eser, metin, Hermeneutik, çözümleme, destar, tip (obraz), edebi kişi, konu, araştırma.*

AN APPROACH ON HERMENEUTIC FOUNDATIONS IN THE INVESTIGATION OF UZBEK CLASSICAL LITERATURE

Abstract

The article describes the role of Hermeneutics as the theory of the interpretation of literary texts by academician Aziz Kayumov in his research. The author analyzed the monographs of the scientist "Devonulug'otit-turk" and Urhun-Enisey monuments "The monuments of honor" and Alisher Navoi "Xamsa" from the point of view of hermeneutics. In the case of scientist studies, he has made scientific conclusions about the role of Germenics in the development of literature.

Keywords: *naval studies, classical literary sources, work, text, hermeneutics, analysis, interpretation, poetry, image, character, plot, research.*

1 Andijon Davlat Universiteti öğretim elemanı, Özbekistan. roziyamumtoz@gmail.com

Giriş

Dünya yazınbiliminde Hermeneutik konusu üzerine bir kaç araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar temelinde Hermeneutik'in bir metni bütünüyle anlama, yazılı kaynakları yorumlama, anlama sanatı olduğu, düşünce, dil ve kelime özelliklerini anlama yöntemi olarak da kullanıldığı bildirilmektedir.

Sonradan Özbek yazınbiliminde de bu yöntem bir derece öğrenilmiştir. Bu tip araştırmalardan birine sahip olan Sh. Tabbarov şöyle diyor: “Felsefi Hermeneutik bir disiplin olarak XVIII-XIX yüzyıllarda Alman araştırmacıları tarafından ortaya konmuştur. Aynı zamanda Doğu’da da mevcut olan bilinç, anlama, açıklama ve yorumlama ile ilişkili bir yöntemdir. Hermeneutik ile Batıda İncil metinlerini yorumlamışlardır. Bizde de Kur’an-ı Kerim ayetlerini tefsir ve tevil yapan, Hadis-i Şeriflerin anlamlarını yorumlayan, mütefekkir cetlerimiz eserlerini açıklayan müfessirler, muhaddisler, fakihler çok eskiden beri şekil alarak, gelişmiştir.” Doğu Hermeneutik’i hakkında da şunları ifade etmiştir: “...belirli gelişme devirlerini kat ederek, XX yüzyılın Özbek yazınbilimi için temel olmadığını” söylemiştir. Araştırmacının söylediğine göre “Bu bilim dalları kendi konu alanlarını genişleterek, Batıda “değişim” boy gösterdiği gibi edebiyat bilimi alanına girememiştir. 20. yüzyılda bilimsel ilkelere değil de, Batılı uzmanların bilimsel edebi ölçülerine başvurmak zorunda kalmışlardır.”

Fakat klasik edebi kaynakları ve büyük şair ve mütefekkir Ali Şir Nevai'nin eserlerinin mahiyetini Hermeneutik (yorumlama) vasıtasıyla herkese anlatmanın, 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başında Nevai'nin eserlerini öğrenmenin kazancını temin eden baş neden olduğunu itiraf etmek gerekir.

Öğretim üyesi Aziz Kayyumov'un araştırmaları bunun için bilimsel ve teorik yönden önemlidir. Onun “Divanü Lugati't-Türk” ve “Orhun-Yenisey Abideleri'ne” ait “Kadimiyet Abideleri” adlı eseri ve Ali Şir Nevai'nin “Hamse” eserinin incelenmesiyle ilgili olan beş adet monografisi özel bir yere sahiptir.

Kayyumov, “Kadimiyet abideleri” monografisinde XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı “Divanü Lugati't-Türk” adlı eserin içindeki şiirleri yorumlayarak yazarken onları şöyle nitelendirmiştir: “Bu şiirler konu

yönünden çeşitlidir. Bu eserin içinde savaş ifadesi ve tasviri, kahramanları vasıflandırma, sevgi duygusu, doğa görünümleri, çeşitli durumlara dair öğütler, devir ve kişilere dair münasebetleri ifade eden şiirler bulunmaktadır. Bu şiirler hece ölçüsüyle yazılmış olup, düşünceler yoğun bir şekilde aktarılmıştır. Vezin ve Kafiyelede şiirin kuralları varlığını göstermezken Edebi ifadelerde kendine has bir özellik ve tesir etme gücü bulunmaktadır. Genellikle bu şiirlerin orijinal metninde o devrin **mevend** edebiyat kurallarına olan hassas talepler hissedilir. Bu şiirlerin yazarının çok bilgin olduğu, nefis ve **çulcur** edebi **sergiye** sahip olduğu net anlaşılmaktadır.

“Divanü Lugati't-Türk” deki şiir parçaları ve atasözlerine dair Aziz Kayyumov’un bilimsel araştırmaları öyle bir değere sahiptir ki, öncelikle bilgin o şiirleri ve atasözlerini Özbekçe’ye tercüme eder. İkinci olarak, onları konulara göre sınıflandırır, ayrıntılı yorum yapar, bilimsel açıklamada bulunur. Bazen onları sonraki yüzyıllardaki klasik edebiyat numuneleri ile kıyasen inceleme yapar. Bu yolla bu şiir parçalarının mahiyetini çağdaşlarının kalbine iletir. Bilgin “Orhun -Yenisey Abideleri” araştırmasına da aynı şekilde, yani Hermeneutik açıdan yaklaşır. Öncelikle, abidelerin bulunma ve okunma tarihi konusuna değinir. Onların edebi değerine dair bilimsel incelemeler yapar. Yazılı abideleri bilimsel yönden vasıflandırır. Bu bilimsel vasıflandırmada Türk uluslarının tarihinin taş bitiglere yazıldığı zamana ait ana bilgileri, yazılı abidelerin genel hacmini, bazı gayeleri, günümüz için değeri gibi hususları yansıtmıştır. Öğretim üyesi Aziz Kayyumov araştırmasında abidelerden parçaları ilk defa Çağdaş Özbekçe’ye çevirmiştir. Onların didaktik değeri, ifade şekilleri, edebi özelliği derin bir şekilde bilimsel olarak analiz edilmiştir.

Bir örnek:

Üstte Tanrı basmasa,

Altta yer delinmese, (çökmese)

Türk milleti, ilini töreni kim bozabilir?

Türk milleti, kendine gel, aklını başına devşir!

Bu kadar ağır düşkün ve esir hale düşmenin nedeni; birliğin yokluğu idi. Sonuçta “ulusun kanı su gibi aktı, kemikler dağ gibi oldu.” Böyle bir çökme döneminde Bilge Kağan han olur. O zaman Bilge Kağan milletin ne

durumda olduğunu, kendisi nasıl kağanlık tahtına oturduğunu şöyle anlatır:

Ben zengin millete baş (önder) olmadım

İçi aşsız, dışı donsuz

Kötü, perişan milletin üzerine oturdum. (önder oldum)

Türk milletinin adı sanı

Yok olmasın diye...

“Gece uyumadan, gündüz oturmadan” mücadele ederler. Onlar ilk önce “Birleşen bütün milleti ateş, su etmediler.” yani kendi aralarında düşman olmalarına, savaşmalarına yol vermediler. İç savaşları durdurarak, milleti birleştirerek, sağda-solda duran düşmanlara karşı on iki defa savaş yapıp onları yendikten sonra “Ölen millet dirilişe kavuşur.”

Öğretim üyesinin yapmış olduğu Hermeneutik araştırma yöntemi, eski zamana ait ve XX-XXI yüzyılların insanlarınca anlaşılması çok zor olan yazılı abidelerin günümüz insanlarının şuuruna ve ruhuna yerleşmesinde çok faydalı oldu. Sonuçta bu eski yazılı abidelere insanların ilgisi çoğaldı. Öğretim üyesi Aziz Kayyumov’un bilimsel yöntemini devan ettiren ve yazılı taşları araştırmaya hayatını adayan bilginler ekolü oluştu. Filoloji doktorları ve Profesörler olanlar Nesimhan Rahmanov, Rasimjan Sadikov, tarih doktoru Profesör Mirsadik Ishakov bu yolun bilginleri olarak uluslararası çapta da itibar kazanarak birçok öğrenci yetiştiriyorlar.

Özbek klasik edebiyatının araştırılmasına dair Hermeneutik yaklaşım söz konusu iken, Nevai’nin eserlerini öğrenme hususunda elde edilen bilimsel sonuçları es geçmek de imkânsızdır. Aziz Kayyumov büyük düşünür ve şair olan Ali Şir Nevai’nin “Hamse” eserindeki her bir destan üzerine ayrı ayrı, beş tane araştırma eserleri yazdı. 1975-1985-yıllarında “Hayrat’ul-ebrarı Anlama”, “Ferhat ve Şirin Sırları”, “Leyli ve Mecnun” , “Yedi Seyyah”, “Seddi İskenderi” adıyla yayımlandı. Sonradan bazı eklemeler yapılarak tekrar yayımlanmak üzere Aziz Kayyumov’un on ciltlik “Eserler” adlı derleme kitabına dâhil oldu. A. Kayyumov, “Hamse” destanlarını araştırırken onların el yazması metinleri ve Rusça’ya yapılan çevirileri hakkında ayrıntılı bilgiler verir. “Hamse” destanlarından kendi zamanına kadar yapılan bazı mühim araştırmaları da analiz eder. Destanların her birini derince analiz eder, bilimsel ve teorik bakımdan önemli sonuçlar alır. Hermeneutik “anlama

teorisi, metni kavrama temelleri hakkında” olduğuna göre Aziz Kayyumov’un Ali Şir Nevai’nin “Hamse” adlı eserine ait olan beş tane araştırması Hermeneutik’in Özbek yazınbilimine yayılmasının yüksek neticesi olduğu söylenebilir.

“Hamse”nin destanlarının mukaddime bölümündeki hamd, münacat ve naatlar bir kaç araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Aziz Kayyumov’un izahlarının üstünlüğü, onun her bir bölümün mahiyetini ifade eden şah beyitlerini alıp derlemesidir. Bu beyitleri analiz etmekle her bölümü felsefi anlam ve edebi şekil yönünden tetkik eder. “Hamse” destanlarının kompozisyonu, konusu ve sanat değerine dair bilimsel ve teorik gözlemlerini bildirir.

Özbek klasik edebiyatı örneklerine ait araştırmaları inceleme sonuçları gösteriyor ki Hermeneutik yorum bilimi bakış açısında uzmanlar iki guruba ayrılır. Birinci grup araştırmacıların eserleri sadece az bir grup uzmanlar için tahsis edilmiştir. Onlar başka insanların anlayabileceği zor olan terimleri çok kullanmaktadırlar. Eserleri üslup açısından da az veya tamamen karmaşık olur. Sonuçta onların eserlerini çoğunluk anlayamaz. İkinci grup uzmanlar her çeşit karmaşık bilimsel yorumları bile her kesin anlayacağı bir üslup ile yazarlar. Öğretim üyesi Aziz Kayyumov ise o ikinci uzmanlardan sayılır. Çünkü onun eserlerindeki yorumlar bilim adamları ve diğer insanlar tarafından aynı biçimde kabul edilir. Herkes için anlaşılır bir dil ve üslup ile yazıldığı için bilginin fikirlerinden toplumun her bir neferi istifade eder. Bununla beraber bu Hermeneutik yaklaşım ile anlatılan bilimsel gerçekler için de faydalı olur.

“Hayrat’ul-ebrar Yorumu” monografisini A. Kayyumov 1977 yılında yazmıştır. O destanı analize başlarken önüne koyduğu bilimsel hedefini şöyle açıklar: ““Hayrat’ul-ebrar”ın içeriği, ondaki fikir ve gayeler, şekil ve edebi kişilerin yorumuna dair özel araştırmalar yapılmamıştır. Şimdiye kadar özel eserler sadece “Hayrat’ul-ebrar”ın bazı nesirlerine yazılan önsöz ve sonsözden ibarettir. Elimizdeki kitap Özbek edebiyatında yapılan denemenin sonucudur.” Gerçekten bu monografi “Hayrat’ul-ebrar”ın yorumuna yönelik ilk araştırma idi. Eserin bölümlerini konusuna göre muhtelif şekilde adlandırılmış. Mesela: “Nevai’nin “Hamse”sinin birinci destanı”, “Hayrat’u-ebrar başlangıcı”, “Üstatları övme”, “Söz ve gönül”, “Üç hayret”, “Makaleler”, “Sultanlar Hakkında”, “**Xuim** memurlar”, “**Cehil sarabına**

Nefret”, “İnsani faziletler hazinesi”, “**Adami erseng demegil ademi, aniki yok halk gamıdan gamı**”, “Eflak heyetinden şikayetler”, “Ömrün fasılları”, “Hayratın değeri”, “Vatan Övgüsü”, “**Hayet ve İcet**” gibi v.s. Görüldüğü gibi, araştırmacı eseri tam incelemiş. Destanda yorumlanmayan her hangi bir mevzu kalmamış. Bu monografıyı iomun için “Hamse”nin birinci destanına Hermeneutik yönden yaklaşımı ilk sonuç olarak nitelendirmek mümkündür.

Aziz Kayyumov’un “Hamse”nin başka destanlarına ait araştırmaları da bu ölçüler çerçevesinde yapılmıştır. “Ferhad ve Şirin’in Sırları” monografisinde destanın önsözünde Nevai’nin yaratıcılığına ait ana fikrin nasıl yansıdığı konusu üzerine durulur. “Önsözde Nevai kendi destanının başlığını bildirir okuyucuyu destanın kişileri ile tanıştırır. Ferhad’ın çelik kazmasından söz eder. Bu hususlar destanın konusunun, onun baş doğrultusu ve bölümlerinin şair tarafından önceden iyice planlandığını gösterir.”

Kalem vasfına dair bölümü çok derin incelenmiştir. A. Kayyumov destanın yazılışına neden olan iki şeyi gösterir:

- 1) Şairin gönlündeki bu eseri yazma arzusu;
- 2) Büyük düşünür olan Nevai’nin kendi aşkının kısmeti ve onun acıları.

A. Kayyumov, Nevai’nin “Ferhad ve Şirin” destanını Nizami Hüzrev Dehlavi ve Esref’in aynı konudaki destanları ile mukayese eder. Hüsrev Dehlavi’nin destanını Nevai çok önemseydiği için kendi destanına da aynı doğrultuda başlar. Kağan, anne, Ferhad, Şirin, Şapur, Hüsrev tipleri monografide bir bir incelenmiştir. Bu incelemeler, A. Kayyumov’un tetkikatlarının aynen Hermeneutik yaklaşım üzerine kurulduğunu gösterir. “Hamse”nin son üç destanı “Leyla-vü Mecnun”, “Yedi Seyyah”, “Saddi İskandari” gibi monografiler tetkikinde dahi A. Kayyumov Hermeneutik üzerine dayanır. Bu yazıda fikirlerimiz önceki iki destan vasıtasıyla ispat edilmiştir. Sonraki destanlar ise başka araştırmalar için konu olabilir. Bu araştırmaların bilimsel kazancını temin eden teorik faktör Aziz Kayyumov’un “edebiyat belgisi için mühim olan metni anlama teorisi tarzındaki” Hermeneutik’e dayandığı görülür.

Büyük beşliye giren her bir destanı analize ederken Aziz Kayyumov “Hamse”yi bir bütün eser olarak görür. Her bir destanın özelliklerinin somut örneklerini incelemesi üzerine ispat etmek ile onların “Hamse”nin bir bütün

olduğu hususunda dahi derin bilimsel – teoriğe ait fikirlerini beyan etmiştir.

Sonuç olarak denilebilir ki, öğretim üyesi Aziz Kayyumov’un Özbek klasik edebiyatının tetkikatına dair bilimsel yapıtları, Hermeneutik’in yazınbiliminin gelişmesinde esas teorilerden olduğunu ispat eder. Bu teorik yaklaşıma Aziz Kayyumov’un yöntemini takip eden diğer araştırmacılar tarafından devam ediliyor.

KAYNAKLAR

- ГАДАМЕР Г.Г. (1991). *Актуальность прекрасного*. – М.,- С.8.
- ШЛЕЙЕРМАХЕР Ф. Герменевтика (2004). –СПб.: Европейский дом, 2004. -С.13
- ВИТГЕНШТЕЙН Л. Tractatus Logico-Philosophicus (1995). *Философские достижения*. –Киев: Основы.
- ЖАББОРОВ Ш. Герменевтика – тушунтириш илми. Т.: Akademiya,
- ЖАББОРОВ Ш. (2010). *Герменевтика – тушунтириш илми*. Т.: Akademiya, Б.15
- КАРИМОВ Б.(2011) *Адабиётшунослик методологияси*. Т.: Muharrir, ss: 83-84-бетлар.
- ҚАЮМОВ А. Қадимият обидалари (2010). / *Асарлар*. 10 жилдлик, 10-жилд. – Т.: “Мумтоз сўз”, 6-бет.
- ҚАЮМОВ А. Қадимият обидалари, 94-95-бетлар.
- ҚАЮМОВ А. “Ҳайрат ул-аброр” талқини (2008). / *Асарлар*. 1-жилд, 1-китоб. – Т.: “Мумтоз сўз”, 9-10-бетлар.
- ҚАЮМОВ А (2008). “Фарҳод ва Ширин” сирлари. / *Асарлар*. 1-жилд, 1-китоб. – Т.: “Мумтоз сўз”, 148-бет.
- ҚУРОНОВ Д., Мамажонов З (2010)., Шералиева М. *Адабиётшунослик луғати*. – Т.: Академнашр, 82-бет.
- ҚАЮМОВ А. “Фарҳод ва Ширин” сирлари (2008). / *Асарлар*. 1-жилд, 1-китоб. – Т.: “Мумтоз сўз”, 148-бет.
- ҚУРОНОВ Д., МАМАЖОНОВ З (2010)., *Шералиева М. Адабиётшунослик луғати*. – Т.: Академнашр, 82-бет.